

سه رساله

از سید صدر ثانی

بنام : آقای علی اصغر حکمت

استاد تاریخ ادبیات و تاریخ مثل و نحل

سلسله سادات دشتکی در شیراز که افراد برگزیده آن غالباً مهبط افکار عالیة حکمی و عرفانی و مرکز دائرة فرهنگ و ادب بوده اند ، ربه و زبان عربی و فارسی تألیفات بسیار دارند ، از خاندانهای معروف علم و ادب در عجم و عرب اند . نویسنده این سطور بحکم افتخار انتسابی که باین سلسله جلیله دارد . همواره در جمع آوری آثار و منشآت ایشان جهد بلیغ نموده ، علاوه بر آنچه خود بکدیمین و رنج بسیار بدست آورده ، در کتابخانههای بزرگسان نیز در مقام تفحص و درصدد تصفح برآمده و بنوا در کتب و مخطوطات ایشان برخورد کرده است . اینک سه رساله از آن جمله که هر یک دارای مطالب عالیة علمی و ادبی و محتوی بر تحقیقات و ارشادات بلیغة اخلاقی است و جا دارد که با قلم نور بر عارض حور نگاشته گردد ، بخوانندگان این مجله شریفه معرفی مینماید : و منه التوفیق . ع.ح.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در کتابخانه اختصاصی مرحوم مفسر و محقق حاجی سید نصر الله تقوی مجموعه ای مرکب از سه رساله خطی موجود است از تألیفات . السید صدر الدین محمد بن غیاث الدین منصور الدشتکی الشیرازی . معروف بسید صدر ثانی ، که به نمره ۶۸۶ ضبط شده است . اینک مختصری در باب رسالات مذکور عرض میشود :

رسالة اول : موسوم است به « شافع حشر » بفارسی ، بخط نستعلیق تحریری ، در تفسیر سورة الحشر ، و ابتدا میشود باین عبارت :

« سبح لله ما فی السموات والارض وهو العزيز الحكيم فتصفه بالجميل من الثناء علی

جهة التبجيل والتعظیم . »

پس از خطبة عربی شروع میشود بمقدمه فارسی باین عبارت :

«بعد از تسبیح و تحمید صمدی مجید که افراد کائنات و انواع واجناس موجودات را بدو ظهور ازوست ...» و چنانکه در مقدمه باختصار میگوید «که مفسر این کلام معجز نظام ... ابونصر صدر بن منصور بن صدر شرح الله صدره للاسلام، وقتی که دیده از ذرود اعتبار ابوالحسن علی بن موسی الرضا علیه السلام منور بود با سر جمله دفتر فیض وجود و سر دفتر افاضل وجود ... سمی حبیب الله نفسی فداؤه با این فقیر غریب زبانتی انس و مزید استیمناسی داشت. بوجهیکه چون توأمان امان مفارقت نبود ... شبی در انتهای حیوانات و مقاولات التماس فضل سخن در تفسیر سوره حشر از این بی بضاعت فرمود ... بنا بو تروق تفسیر فارسی رجاء صادق بآنکه این رساله بل عجاله ... مشکور و مؤافش مأجور باشد ... و از این جهت آنرا باسم مبارک «شافع حشر» که از حروف آن عددی که موافق شماره تاریخ سال آغاز و انجام این کتاب است از روی حساب جمال مینماید، مورخ و موسوم میسازد ... و امید دارد که تفألاً و تیمناً چنان باشد و منوح این اتفاق غرابتی تمام دارد، و اگر بآنکه تاریخ همین حساب و منوال از عبارت: «تاسع ماه مولود دره ول» که اشارت بتاریخ ماه و روز هم شده بیرون میآید. و چون خاصه تاریخ سال فقط نیست خالی از لطافت نیست والله الموفق. بنابراین تألیف کتاب در نهم ربیع الاول سنة ۹۵۹ در شهر مشهد مقدس واقع شده است و بعد در شیراز آن نسخه را پاکتویس کرده اند. در آخر کتاب نیز با عبارتی چند عبری اشارت بهمین معنی میفرماید و مینویسد:

«قال العبد الفقير مؤلف الكتاب... ابتدأت بتأليفه في العشر الاخير من محرم المكرم رأس سنة ۹۵۹ وقد جف قلمي عن ترضيعه في اواخر العصر يوم الخميس الذي يورك فيها - التاسع من شهر ربيع الاول من شهر السنة ۹۵۹، وفي هذا الشهر ايضاً تمت كتابته بالجد الفياض ونقله من سواد المسودة الي رياض ديباجته البياض وهو هذا الدستور المزبور بيومين المصنف الفاني - صدر الثاني - اوصله الله الي غاية الاماني، في محروسة دار الملك شيراز فارس بالمدرسة الرفيعة العلية المنصورية - حفت بالانوار النورية و بوركت فيها بالبركات الطورية و ووقت سدننها و خزنتها و سكنتها بالترقيات المعنوية والصورية و عمرت و قدمت الي حين النفخة الاخيرة الصورية. آمين! - ولقد صار اسم الكتاب تاريخه المينى عن بدو امره الي ان نفذ سطره. تاريخ واسم اين رساله شافع يوم حشر.»

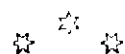
انشاء کتاب متکلف و معقد و مسجع است بسبک منشآت عصر - و مبتنی بر فوائد و نکات ادبی و اخلاقی و مواعظ و دعوات و در ضمن اشعار فارسی زیاد استشهاد شده است و روایات و احادیث بسیار در آن نقل کرده .

رساله دوم : کتابی است موسوم به - سفیر العرشى فى تفسير آية الكرسي - بعربی . در مقدمه رساله خطبه طولانی مسجع و مقفی وارد شده است که باجمال و اختصار خلاصه از آن ذیلاً نوشته میشود :

« الله لا اله الا هو الحي القيوم - نهبنا عن سنة شبه الاوهام والخيالات و ايقظنا عن رقدة نوم الافهام بالجهالات ... و بعد فان عبد الله الغريب الفقير ، ابانصر محمد بن منصور - وهو بصدر الثمانى شهير ... يقول : - ان هذا ايها الاخ الصالح القدسى ، ذرو من ذروة الكلام فى تفسير آية الكرسي ... و ليعلم قاطبة اهل الصناعة انى بعد معادى الى معادى ... لما تتبع الى بلدى الذى نيطت به ننى التمام و اول ارض مس جلدى ترايها . فاتخذت شير از ذى الاعواز داراً و مدارسه الدوارس دارساً مدارساً و مداراً - ففيا درت مع الدهر كيفما دارا ... التمس به منى بعض خالص الخلان ذوى الوفا ... و انى و ان كنت اذ ذاك فى عشر عشرين و لا ارانى فى هذه المكانة مكين - لكن بالفضل يعلم مراتب الرجال ... ثم انى اما ختمته بختمه و تختمه حصانته تحفة عند كل موصوف بعنصر انسى و روح روحى ملكى . وهو الولد الاعز الحفى المشكور . الامير غياث الدين منصور ... فاعمرى انه لاهل الموهل له و اسمه ينادى بالاحسان لمن جهله ... مسمياً كتابى هذا « بسفير العرشى - فى تفسير آية الكرسي » مورداً ما اردت ابراده فى جزوين يتجزى كل منها باحزاب ... »

رساله بخط نسخ نوشته شده و سبک عبارت آن مسجع و مقفی و به روش منشآت زمان بسیار معقد و باطناب است ، تاریخ ندارد .

رساله سوم : رساله خمريه موسوم به « الذكري » بعربی ، بخط تحرير كه ظاهراً مينمايد خط خود مؤلف باشد . و شروع میشود باين عبارت :

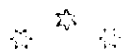
«استغفر الله العظيم الذي لا اله الا هو واتوب اليه واسئله التوبة . . . . .»

در مقدمة كتاب علمت تأليف وسائر نكات مفيدة را ذكر کرده كه بطور خلاصه با حذف زوائد نقل مينمائيم :

«فان العبد المسرف الخاطي الجاني - ابا ناصر محمد بن ناصر الشريعة منصور بن محمد المشتهر بصدر الثاني ، يقول اني لما رأيت اكثر اهل زمانى كالازمنة الماضية البالية مولعين منهم كين فى هذا الشراب . . . اعنى الخمر الرجس النجس الخبيث المجنب الذى هو من عمل الشيطان . . . واكثرهم يرومون تقليد بعض الناس فمن ادركهم الابليس الخناس بالوسواس اعنى الشعراء الذين يتبعهم الغاؤون . . . فقالوا بعض الاشعار من الخمريات . . . فلما تمت فيها تمت العزم واقترن بما عزمتم المقصد الجزم خالص فى حامى اولف رسالة خالصة لهذا الشأن . . . تم اليتم بخاطر عنى بان افسر الآية المقررة فى تحريم الخمر . . . الواقعة فى سورة المائدة . . . مع ما يلى فى خاطرى من الاخبار والاناير وخطر فى بالى اليبالى من روايات الابرار وما ورد فيه من الاحاديث والخبر . . . وبعد ذلك اوردت ما فردت لشأنه من العلوم الحقيقية والمسائل المهمة الحكيمية وما يتعلق بهذا المقصد من المعارف الخلقية والخلقية والمطالب الطيبة الطيبة ثم انى بالخاتمة للمكتاب . . . سميته «الذكرى» ليكون الاسم مطابقاً للمسمى «ان فى ذلك لذكرى لمن كان له قلب او فنى السمع وهو شهيد» ولما كانت الاسماء تنزل من السماء وجدت عدد حروف ذلك الاسم بحساب الجمل ما هو تاريخ تأليفه (الذكرى = ٩٦١) فانه جف المداد عن قلم المؤلف فى شهر سنة احدى وستين وتسعمائة . . . درخاتمة كتاب در وصف آن وتاريخ آن بطور اختصار چنین آمده است :

«يقول مؤلف هذا الكتاب وهو صدر بن منصور بن صدر . . . الحمد لله على تيسير هذا التفسير . . . وانما اوردت فيه من المسائل الادبية والعربية والحقائق الفقهية والكلامية والنصوص الالهية والنبوية والامامية والفوائد الطيبة الطيبة والحكم الايمانية واليونانية والمعارف الفرقانية والبرهانية . . . ولختم الرسالة بخاتم الختم بمناجات من انشاء الاستاذ اوالد استاذ البشر والعقل الحادي عشر . . . وهو ختم بها تفسيره لسورة «الانسان» . . . جف عنها مداد مؤلفها وما لكها من النصف من ليلة ثلاثين من ربيع الاول سنة ٩٦١ بالمدرسة المقدسة المنصورية ونقلها من المسودة الى هذه الاوراق صدر نهار يوم الغدير فى سنة ٩٦٢

الهجریة، وانا مؤلفه الغریب المهجور صدر بن منصور جعلها لله علی النور»

مؤلف رسالات مذکور میرصدرالدین محمد (میرصدر ثانی) فرزند غیاث‌الدین منصور فرزند امیرصدرالدین محمد (میرصدر اول) دشتکی شیرازی از اعیان علمای قرن دهم هجری است. از قلم این سه سید عالم دانشمند کتب و آثار بسیار در حکمت و کلام و حدیث و ادب بجای مانده است. و میرغیاث‌الدین منصور بانی مدرسه منصوریه شیراز در نزد شاه طهماسب صفوی قدر و منزلتی تمام داشت و بمقام صدارت رسید، فرزندش میرصدر ثانی همت بتحصیل علم و ادب گماشت. میرصدر نیز خود در نزد سلطان صفوی تقرب و احترام بسیار حاصل کرد، و گویند که برای وی نامه‌ها و رسالات علمی و استدلالی تحریر میفرموده است. (مجالس المؤمنین - ص ۳۵۱). علماء امامیه برای میرصدر دوم شأن و مرتبت رفیعی قائل هستند و متن اجازه‌اورا در روایت و اجتهاد ثبت کرده‌اند و بر آنند که از مشایخ فقه و حدیث کمتر کسی چنین اجازه حاصل کرده است (روضات الجنات ص ۵۷۰).

و از نوادر حالات او داستان توبه اوست که در آغاز شباب از برکت نصیحت پدر از شرب خمر تائب گشت بتوبه نصح، که در کتب رجال تفصیل آن آمده است. و در پی آن رساله «حرمت خمر» را که در فوق شرح آن رفت تألیف فرمود. و آن رساله موسوم است به «الذکری» که در تلو آن از مسائل ادبیه و مباحث عربیه و حقائق حکمی و دقائق طبی و نوادر بسیار از کلام و تفسیر و حدیث ایراد کرده، و قسمتی از آنرا صاحب روضات الجنات عیناً نقل نمود. است (روضات ص ۵۷۱) و کلمه «الذکری» بحساب جمل تاریخ تألیف آن است که مطابق با سال ۹۶۱ هـ. میشود.

وفات غیاث‌الدین منصور پدر میرصدر ثانی بسال ۹۴۸ واقع شده و مقبره آن پدر و پسر هم اکنون در مدرسه منصوریه شیراز قرار دارد و در جنب آن بزرگواران

حفید سعید ایشان یعنی سید جلیل و عالم بی بدیل و مثیل مرحوم حاجی میرزا حسن فسائی شیرازی مؤلف فارسنامه و حواشی قرآن نیز مدفون میباشد، رحمة الله عليهم رحمة واسعة. بسیاری از آثار لطیفه و تصانیف شریفه این سلسله علیه در نزد کاتب این سطور موجود است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی